

СІНТАКСІЧНАЕ ДАЛУЧЭННЕ ПРЫ ЭЛІПТЫЧНЫХ КАНСТРУКЦЫЯХ

Сінтаксічныя сістэмы розных моў непарыўна развіваюцца, што прыводзіць да пашырэння структурна-сінтаксічных мадыфікацый – канструкцый з эліпсісам дзеяслова, парцэляваных канструкцый, канструкцый з імпліцытнай семантыкай, з сінтаксічнай рэдукцыяй і кампрэсіяй, вытворных канструкцый, функцыянаванне якіх абумоўлена ўніверсальнымі законамі актуалізацыі неабходнай інфармацыі. Антрапацэнтрычны характар моўных працэсаў выклікаў тэндэнцыю да ўдасканалвання механізмаў рэгулявання моўнай сістэмы, што паўплывала на карэляцыю паміж развіццём мыслення і матэрыяльнымі сродкамі яго выражэння. Таму апісанне эліптычных канструкцый у тыпалагічным аспекце мае важнае значэнне ў парадыгме сінтаксічных даследаванняў.

Адным з цікавых і дыскусійных пытанняў у мовазнаўстве выступае з’ява эліпсіса. Пытанне разглядалася ў межах розных школ і напрамкаў – *логіка-граматычнага* [1], *псіхалагічнага* [2], *структурнага* [3], *семантычнага* [4], *функцыянальнага* [5]. Кваліфікацыя з’явы эліпсіса пры гэтым базіравалася на метадалагічных прынцыпах пэўнай лінгвістычнай школы.

Разнавіднасцю сінтаксічнага далучэння выступае парцэляцыя, якая можа назірацца пры эліптычных канструкцыях і ўдакладняць іх змест. Парцэляваныя даданыя члены канкрэтызуюць значэнне апушчанага выказніка, далучаюцца да эліптычнага сказа з дапамогай ланцужковай сувязі і аб’ядноўваюцца ў звышфразавую структуру з дапамогай далучальнай звышфразавай падпарадкавальнай сувязі. Адметнасцю парцэлятаў з’яўляецца сінтаксічная залежнасць ад эліпсаванага дзеяслова. Парцэляваныя даданыя члены сказа, суадносныя з дапаўненнямі, прымацоўваюцца да эліптычнай канструкцыі з дапамогай далучальна-падпарадкавальнай сувязі і называюць розныя аб’екты. Парцэляваныя канструкцыі, што ўказваюць на пацыентыў, адмяжоўваюць семантыку перамяшчэння ў прасторы ад семантыкі руху: *Хутка – у ланцуг! Усіх! І маладых байцоў таксама!* (В. Быкаў). Кампенсаторныя здольнасці парцэляваных канструкцый, суадносных з аб’ектнымі кампанентамі, праяўляюцца ў рознай ступені. Нязначныя кампенсаторныя здольнасці ўласцівыя парцэляваным канструкцыям, суадносным з аб’ектывам: *Вось яна, ваша міна, Рагнеда Іванаўна! Цудоўна бабахнула. Усё ўшчэнт!*

Граматы, дыпломы, званні – усё! (М. Матукоўскі), з інструментам: Такую крэпасць – бабай? Будавалі навечна і раптам – бабай? (А. Макаёнак), са сродкам: Хоць бы прыбудову ладную. З таго бяргвення... (У. Паўлаў); з крэатывам: Спачатку тэматыка і арганізацыя, а пасля і самае галоўнае. Канферэнцыя («Гомельскі ўніверсітэт»); – От, Корч стары! Ето ж – пяць дзён за жменю! (І. Мележ).

Значнымі кампенсаторнымі ўласцівасцямі характарызуюцца парцэляваныя канструкцыі, суадносныя з адрастам: *Але... Як яна (Насця) магла? На Васіля, свайго дырэктара... Мне, яго брату, у вочы... (В. Карамазаў), або рэцыпіентам: А цяпер во гэты білет... Навошта ён мне?... Маладзейшаму б каму-небудзь (А. Дудараў), з аб'ектам сумеснага дзеяння (суразмоўцай): Паглядзеўшы, як функцыянуе аўтаматызаваная інфармацыйная сістэма «Мясцовыя саветы народных дэпутатаў», Анатоля Рубінаў заўважыў: «Толькі ўдумайцеся, да чаго мы дайшлі. Мы ўвесь час – пра выкарыстанне камп'ютарнай сістэмы ў вёсцы. Асабліва са старшынямі сельскіх саветаў. У праграму закладзены ўсе звесткі, якія ёсць у гаспадарчай кнізе» («Звязда»), з дэлібератам: Дарма вы там, за сталом. Наконт Мароза гэтага (В. Быкаў); Ды не на Сонца я тваё, супакойся... На Бога, на лёс свой, на жыццё... Усё да мяне бокам, бокам, бокам! (А. Дудараў). Як бачна, парцэляваныя канструкцыі з аб'ектным значэннем маюць цесную структурна-сэнсавую ўзаемаабумоўленасць з эліпсаваным дзеясловам. Часта менавіта парцэлят вызначае семантыку эліпсаванага дзеяслова, што звязана з абмежаванымі здольнасцямі кампанентаў: яны спалучаюцца з дзеясловамі толькі адной лексіка-семантычнай групы.*

Часта ў якасці паказчыка значэння выкарыстоўваюцца парцэляваныя канструкцыі, суадносныя з акалічнасцямі. Парцэляваныя канструкцыі прымацоўваюцца да эліптычнага сказа з дапамогай далучальна-падпарадкавальнай сувязі. Парцэляваныя канструкцыі, суадносныя з акалічнасцю, могуць указваць на спосаб дзеяння. Яны ў такіх выпадках валодаюць значнымі кампенсаторнымі ўласцівасцямі – здольныя адмежаваць семантыку ўспрыняцця ад семантыкі маўленчых працэсаў: *Трохі ззаду ад іх шчабятлівых і гарэзных галасоў – маладыя баскі. Спачатку нясмела, затым упэўнена (У. Паўлаў), семантыку адносінаў ад семантыкі руху: Дзеці як – да цябе. Як да сваёй (І. Мележ), семантыку зменнага стану ад семантыкі адносінаў: Толькі, – вочы патрабавалі, як неадменнага, – Каб па-людску. У царкве (І. Мележ), семантыку маўленчых і мысліцельных працэсаў: Сёння можна толькі пра каханне. Напаўголаса!... (Г. Багданава), статальнай і дынамічнай лакалізацыі: Стаў веснічкі зачыняць, а за спіной – двое! Як з-пад зямлі (М. Матукоўскі), актыўнага дзеяння ад дынамічнай*

лакалізацыі: *Я заўтра... Першай таксоўкай* (Г. Марчук), семантыку руху ад псіхічных працэсаў: *Глыбей, глыбей... У зябкае мора, у акіяна падсвядомасці* (Г. Багданава) і інш. Кампенсаторныя ўласцівасці парцэляваных канструкцый, што выражаюць прасторавыя адносіны, нязначныя. Яны пераважна канкрэтызуюць акалічнасць эліптычнай канструкцыі: *Куды ты з ксёнджкамi? Ці не да касцёлу?* (Л. Калюга); *А вы – к малатарні. У гумно* (І. Мележ). Часам падобныя парцэляваныя канструкцыі адмяжоўваюць рэляцыйныя прэдыкаты ад акцыянальных: *Яно, праўда, і ўвосень, і ўлето – як арыштанты якія. Ні адсюль, ні сюды* (І. Мележ). У парцэляваных канструкцыях, што ўказваюць на мэту ажыццяўлення дзеяння, кампенсаторныя ўласцівасці маюць выражаны характар. Яны адмяжоўваюць семантыку руху ад семантыкі актыўнага дзеяння: *Трэба ў горад. Па грошы* (Б. Мікуліч); *Я цяпер хачу з вамі. На зямлю* (А. Федарэнка), семантыку актыўнага безаб'ектнага дзеяння і актыўнага пераўтваральнага ўздзеяння: *– Вам куды лясок? На асаду, на падлогу, столь... Колькі вокан, дзвярэй?* (В. Карамазаў), семантыку адносінаў ад семантыкі руху: *І от жа як усё павярнулася. І ад Карча, і ад яго – разам. Нібы знарок, нібы на насмешку* (І. Мележ). Парцэляваныя канструкцыі, што ўказваюць на час, выконваюць і дыферэнцыйную функцыю: яны адмяжоўваюць эліптычныя сказы з семантыкай статальнай лакалізацыі ад эліптычных сказаў з семантыкай актыўнага дзеяння: *Журботна-сонечны жнівень. На лугах – жоўтыя кветкі. У блакітным небе – буслы. Іх курлыканне чуваць паўсюль. У полі – камбайны. Ад цямна да цямна* (Янка Брыль).

Такім чынам, далучальныя канструкцыі канкрэтызуюць семантыку апушчанага дзеяслова. Пры гэтым паміж эліптычным сказам і парцэлятам усталёўваюцца адносіны спосабу дзеяння, прасторавыя, мэтавыя, часавыя. Структура парцэляваных канструкцый, суадносных з даданымі членамі сказа, самая розная: яны могуць быць адзіночнымі, складацца з некалькіх аднародных членаў, а таксама могуць мець пры сабе залежныя словы.

ЛІТАРАТУРА

1. Буслаев, Ф. И. Историческая грамматика русского языка / Ф. И. Буслаев. М.: Кн. магазин насл. бр. Салаевых, 1881.
2. Дубовцева, Т. Ф. Опыт психолингвистического подхода к описанию эллипсисов в русской и английской речи / Т. Ф. Дубовцева // Психолингвистические исследования значения слова и понимания текста: межвуз. темат. сб. науч. тр. / Калинин. гос. ун-т ; редкол.: А. А. Залевская (отв. ред.) [и др.]. Калинин, 1988.
3. Harma, J. Sur l'omission du verbe et sa recuperabilité en français/

J. Harma // Actes du 9e Congrès des romanistes scandinaves, Helsinki, 13–17 aout 1984. Helsinki, 1986.

4. Hausperger, B. Sprachökonomie in Grammatik und Pragmatik : die Ellipse / B. Hausperger. München: Utz, 2003.

5. Золотова, Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г.А. Золотова. М.: Наука, 1982.

УДК 811.161.1

Н. С. Шакун, доц., канд. филол. наук (ВА РБ, г. Минск)

ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ ВВЕДЕНИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ИЗУЧЕНИЯ РКИ СЛУШАТЕЛЯМИ НЕФИЛОЛОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

С тех пор, как существует теоретическая методика преподавания русского языка как иностранного, ведется спор, стоит ли вводить на начальном этапе специальную лингвистическую терминологию в аудитории студентов, которые не являются филологами. Нельзя сказать, что вопрос принципиальный и его необходимо решить однозначно раз и навсегда. Безусловно, у каждого специалиста есть свое мнение на этот счет, и я уверена, это мнение будет по-своему обосновано. Я попытаюсь изложить свою точку зрения и объяснить ее.

Подчеркну, что не являюсь сторонником введения объемного терминологического аппарата для слушателей-нефилологов, причем на любом этапе изучения русского языка как иностранного, а не только на начальном. Мой терминологический аппарат всегда минимален, а некоторые ключевые в функциональном аспекте термины я предпочитаю заменять либо общеупотребительными словами – синонимами, либо передаю смысл термина путем описания, либо визуализирую понятие, определяемое термином. Причин тут для меня минимум две: во-первых, многие термины обозначают явления / понятия, которые отсутствуют в родном языке слушателей (как, например, звук, буква, флексия, или окончание, в китайском языке; род в английском и т.д.); во-вторых, некоторые наши термины содержательно отличаются от аналогичных в родном языке слушателей (например, фонема, идиома и т.д.). Из этого следует, что введения самого термина без лингвистического комментария может быть недостаточно для точного понимания его содержания, а лингвистический комментарий на начальном этапе изучения иностранного языка, скорее всего, придется давать на языке-посреднике или на родном языке обучаемого, что не всегда представляется возможным или допустимым. Какой же набор терминов можно считать минимально необходимым и функционально удобным на начальном этапе? Так, авторитетный методист-теоретик РКИ В. Вагнер предлагает: «Понятия *основа* и *окончание* вводим при